

MJESTO I ULOGA SOCIJALNE PEDAGOGIJE DANAS

Nivex Koller-Trbović

Odsjek za poremećaje u ponašanju
Edukacijsko rehabilitacijski fakultet
Zagreb

SAŽETAK

Rad predstavlja promišljanje o identitetu socijalne pedagogije i socijalnih pedagoga danas u Hrvatskoj i u zapadnoeuropskim državama. Pri tome se polazi od područja djelovanja socijalnih pedagoga, te pristupa djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju i u riziku na poremećaje u ponašanju i njihovim roditeljima. Slijedeći određene smjernice i razmišljanja nekih teoretičara socijalne pedagogije danas, nastoji se angažirati čitatelja na promišljanje o sličnostima, odnosno razlikama u stanju i statusu socijalne pedagogije danas u Hrvatskoj i drugim razvijenim državama Europe, te potaći prema novim mogućnostima koje ovo područje djelovanja pruža.

ključne riječi: socijalna pedagogija; socijalni pedagog; razvoj u Hrvatskoj i u Europi

Možda je ovoj temi moguće pristupiti kroz područja rada socijalnih pedagoga danas, te se tako približiti identitetu ne samo socijalnih pedagoga, već profesije općenito.

Uspoređujući područja socijalnopedagoškog rada s djecom i mladeži i njihovim okruženjima u Republici Hrvatskoj i u drugim zemljama svijeta, posebice zapadnoeuropskim, čini se kako je u Hrvatskoj taj prostor još uvijek nedovoljno iskorišten. Iako činjenice, ukoliko se pokuša sagledati područja na kojima socijalni pedagozi danas u Hrvatskoj djeluju, ne podržavaju ovu tezu. Socijalni pedagozi prisutni su u brojnim područjima, a posebice u: socijalnoj skrbi, zdravstvu, prosvjeti, pravosuđu, policiji, nevladinim organizacijama, privatnom sektoru, studentskim organizacijama, udruženjima građana, roditelja itd. Prisutni su u svim segmentima interventnih mjera i aktivnosti društva usmjerenim na unapređenje razvoja i napretka djece i mladeži s poremećajima u ponašanju ili u riziku na poremećaje u ponašanju i njihovu uspješnu socijalnu integraciju. No, usprkos ovoj impresivnoj prisutnosti i angažmanu socijalnih pedagoga danas u Hrvatskoj, ipak podrobna analiza ukazuje na određene specifičnosti djelovanja socijalnog pedagoga u Hrvatskoj i u drugim naprednim zemljama Europe. Tako je moguće uočiti kako je uloga socijalnog pedagoga danas u Hrvat-

skoj još uvijek dominantno ukomponirana u državne strukture (škola, zavodi, sudstvo i dr.), gdje socijalni pedagog ima relativno jasnu poziciju i funkciju - čak bi se moglo reći češće u službi zaštite države, odnosno drugih od mogućih posljedica poremećaja u ponašanju djece i mladeži, nego zaštite njih samih. Možda je to previše gruba i djelomično netočna tvrdnja, ali dojam kako se socijalni pedagozi zapošljavaju i djeluju prije svega unutar brojnih institucija sustava daje pravo na promišljanje o takvoj orijentaciji. Još uvijek je ponuda za djecu i mlade i njihove roditelje ograničena na nekoliko formi i službi koje nude rješenja poglavito unutar malobrojnih mogućnosti, pa je pitanje ukoliko se i želi raditi u interesu djeteta i njegove obitelji, da li korisnici to kao takvo zaista i percipiraju? Osnovni dojam je kako je sve jako "službeno", nedovoljno fleksibilno, nedovoljno u interesu i u skladu s potrebama djece, a malo je mjesta za samostalno odlučivanje i izbor, za dobrotvornost, za zaštitu privatnosti. Čini se kako danas u Hrvatskoj još uvijek djeca i mladi, te njihovi roditelji prvenstveno dolaze stručnjacima, a da je obrnuta situacija, koja se u literaturi i istraživanjima, te praksi drugih zemalja pokazuje kao značajno sredstvo utjecaja na eventualne pozitivne promjene, još uvijek rijetka pojava. Posljednjih godina situacija u Hrvatskoj se po tom

pitanju donekle promijenila, nažalost zahvaljujući ratnim okolnostima koje su u Hrvatsku privukle brojne svjetske nevladine i druge organizacije sa željom pomoći ugroženom stanovništvu. Te udruge vrlo često u svom djelovanju koriste načelo približavanja korisnicima, pa djeluju kroz brojne i raznovrsne aktivnosti u neposrednoj sredini ljudi kojima je njihova pomoć namijenjena. No, i te udruge polako nestaju kako nestaju i potrebe ratom ugrožene Hrvatske.

Zašto je tome tako? Koja je u tome profesionalna i osobna uloga i odgovornost socijalnih pedagoga? Koliko određena nesigurnost koja danas predstavlja našu životnu realnost pridonosi tome? Da li socijalna pedagogija i socijalni pedagozi trebaju brinuti prije svega o održanju sustava kroz zadatke konformiranja pojedinaca ili treba brinuti o pojedincu i onome što je njemu potrebno? Ili oboje? Teško da ćemo moći kompetentno odgovoriti na sva ova pitanja. I ovdje su, kao i uvijek, uzroci kompleksni, što drugim riječima znači da i njihova rješenja trebaju biti takva.

Mi često običavamo reći kako je upravo socijalni pedagog najdublje i najviše ukomponiran u redoviti, svakodnevni život djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. I to zaista i mislimo. No, da li je to zaista točno, nisam sigurna. U vrstama smještaja i tretmana kada se radi o intervencijama institucionalnog tipa, sigurno je da su mogućnosti socijalnog pedagoga za takav pristup najveće, te da socijalni pedagog ostvaruje odnose s odgajanicom u svakodnevnom životu i kontinuitetu. No, institucionalne mjere samo su jedan segment mjera pomoći djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju, gotovo najmanji, mada u spektru mogućnosti zapošljavanja za socijalne pedagoge i ne tako mali. Što je s ostalim ponudama? Što je s ostalim mogućnostima koje socijalnom pedagogu stoje na raspolaganju? U centru za socijalnu skrb, u školi, na sudu, u bolnici, u policiji itd., mogućnosti socijalnog pedagoga za ostvarivanje neposrednijih odnosa s korisnicima gotovo su identične ostalim stručnjacima. Pri tome svatko koristi stečena znanja i vještine, te osobne prednosti kako bi ostvario što bolji kontakt i mogućnost suradnje s djecom i mladeži i njihovim roditeljima. Mogućnosti koje se u okviru tih institucija pružaju, ne samo socijalnim pedagogima, često se minimalno koriste i više su stvar osobnog opredjeljenja i stava, nego sistematskog usmjeravanja. Tako i dolazi do pretežno "kancelarijskog" komuniciranja, a time i načina rješavanja problema.

Govoreći o ulozi socijalnog pedagoga u procesu procjene i programiranja tretmana Uhlendorff (1997) navodi kako njegov "pogled" ide i dalje i dublje od pristupa drugih stručnjaka, misleći time na svakodnevnu povezanost s djecom i mladeži kroz pedagoške interakcije i kroz oblikovanje soci-

jalnopedagoških mjesta u kojima djeluje. Tako Mollenhauer (1994.; prema Uhlendorff, 1997) drži kako je socijalni pedagog odgovoran za životne forme pri čemu se manje radi o određenoj mjeri ili tretmanu koji odgaja, a više o formi zajedničkog života. Stoga je uloga socijalnog pedagoga usmjerena ne samo na izgradnju odnosa i komunikacije, već i na oblikovanje mjesta gdje se odvijaju susreti socijalnih pedagoga i klijenata. Stoga Uhlendorff drži kako su se u području pomoći djeci i mladeži profilirala 2 područja rada - jedno, koje je više administrativno, koje dakle donosi određene odluke i posreduje prema socijalnopedagoškim mjestima i drugo, socijalnopedagoško, dakle ono koje "radi" s tim osobama i koje pri tome treba imati vlastitu odgovornost za sadržaje i metode rada koje dogovara zajedno s djetetom i roditeljima.

Na sličan način piše i Mueller (1994). On, naime definira tri tipa strategija koje se primjenjuju u socijalnopedagoškoj praksi, kao i praksi drugih srodnih struka. To su:

1. strategija klasičnog ekspertnog modela koja znači da bi socijalni pedagog u svom području rada (koje bi se trebalo jasno razlikovati od drugih područja) trebao biti ekspert sa specifičnim teorijskim znanjima, praktičnim iskustvima i osobnim sposobnostima. Autor se pita da li je taj model za socijalne pedagoge uopće poželjan. Jer, pitanje je da li jedna struka može samostalno rješavati kompleksne potrebe svojih klijenata.

2. strategija koju je moguće nazvati modelom rada na resursima i mreži. Unutar toga spadaju svi metodički pokušaji pod zajedničkim nazivom socioekološkog modela. Ovdje je socijalnopedagoška praksa podupiruća i kompenzacijska.

3. strategija usmjerena na "rad na odnosu". Praksa je pritom zamišljena kao okvir i područje akcija za proces rada s otvorenim krajem.

Ove tri strategije podloga su za tipologiju slučajeva koju nudi Mueller, a to su: "Slučaj od", "Slučaj za" i "Slučaj sa" kod čega socijalni pedagog treba ciljeve donositi i izraditi zajedno s korisnikom. Pri tome je strategija odnosa i "Slučaj sa" bliži perspektivi socijalnog pedagoga, ali su sve tri strategije nužne i potrebne za adekvatan socijalnopedagoški pristup.

O određenoj "kreativnosti" i otvorenosti socijalnopedagoškog rada piše i Tuggener (1989) držeći kako socijalni pedagog pronalazi specifične životne forme i problematiku identificiranih pojedinaca i grupa. Zato će prikladne ciljeve i metode određivati od slučaja do slučaja. Znači, malo je toga unaprijed točno programirano i teško se stavlja u točno određene programe i okvire. Zbog toga, kaže ovaj autor, trpe teoretičari koji teže sistematizaciji socijalnopedagoške zbilje, kao i

edukatori budući je relativno teško načiniti plan i program socijalnopedagoškog obrazovanja, te administracija koja je birokratizirana. No, autor drži kako te teškoće treba prihvatiti kao dokaz da je socijalnopedagoška praksa stalno u kretanju.

Sigurno je kako socijalni pedagog treba biti prisutan u svim službama i institucijama kao ravnopravni član stručnog tima. No, da li se njegova svrha i uloga time iscrpljuje? Sigurno ne. To potvrđuju i strana iskustva koja, prilagodena našim uvjetima i potrebama, mogu postati značajna smjernica obogaćivanju socijalnopedagoške ponude, a time i unapređivanju kvalitete i uspjeha u području zaštite i pomoći djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju i njihovim obiteljima, ali i širem socijalnom okruženju. Prema Boehnisch-u (1993) socijalna pedagogija danas postaje dio socijalne infrastrukture pri čemu rad socijalnog pedagoga nema više samo funkciju pomoći za učenje i rad, već i vlastite vrijednosne zadaće. Tu spada: savjetovanje mladih, izgradnja prigodnih kulturnih struktura i alternativnih socijalnih miljea, svakodnevna pomoć u vođenju života, intergeneracijski rad, mjesta za socijalne i političke akcije itd. Tako je, kako drži ovaj autor, kod mladeži veći naglasak na socijalnom aspektu i resursima (s ciljem svladavanja života i socijalne integracije), dok je kod mlade djece naglasak na više tradicionalnopedagoškim ciljevima. U materijalima Internacionalne službe za razmjenu i posjete mladih (1994) stoji da se politika za djecu i mladež odnosi na pomoć svoj djeci i mladeži, svih uzrasta i da je to više od prava, zaštite i pomoći djeci. To znači, prije svega, pomoć roditeljima kao primarnim nositeljima odgoja, a u slučaju neuspjeha, nudi se niz mogućnosti za zaštitu djece. Na taj način pomoć nije više usmjerena na tzv. "gašenje požara", već ponudu od strane različitih službi usmjerenu na unapređivanje razvoja djece i mladeži. Briga o djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju ili u riziku često je u rukama nevladinih, privatnih organizacija i pojedinaca koje država priznaje i financijski podržava, a roditelji i djeca mogu birati ponudu koja im najviše odgovara. Spektar ponude ide od državnih, preko regionalnih, do mjesnih i grupa za samopomoć. Oni su u svojoj djelatnosti autonomni, sadržaje i ciljeve svoje djelatnosti definiraju samostalno, naravno u okviru državnih zakona. Bitan cilj odgoja i obrazovanja djece i mladeži usmjeren je prema samoodređenju i samoodgovornosti. Iz tih razloga sudjelovanje mladih nije samo postulat, već bitni element svakog rada. Stoga njemački Zakon za pomoć djeci i mladeži kao temeljno načelo navodi sudjelovanje djeteta ili maloljetnika, odgovarajuće njegovu razvojnom stupnju, u svim odlukama koje se tiču njega samog, npr. izbor ustanove ili mjesta za njegu, sadržaji rada i dr. (1998, str.35). U središtu interesa su djetetove potrebe i interesi. S tim u svezi nastaje puno

novih programa, posebno usmjerenih na izvanobiteljsku i izvanškolsku pomoć, npr. izvanškolsko obrazovanje mladih - opće obrazovanje temeljeno na interesima mladih koje će ih dovesti do samoopredjeljenja i njihovog odgovornog sudjelovanja u društvu; socijalno obrazovanje - različite socijalne akcije za dobrobit ljudi, zaštita od zapostavljanja, individualnih i socijalnih šteta; kulturno obrazovanje; ekološko i tehničko obrazovanje itd.

U sve to gotovo se u potpunosti uklapa mjesto i uloga socijalnog pedagoga, čija je uloga, prema Boehnisch-u (1993) definirana kao "odgojna pomoć za svladavanje života", budući ovaj autor socijalnu pedagogiju definira u dvostrukom značenju: kao svladavanje života i kao socijalnu integraciju. Tako bi posao socijalnog pedagoga bio usmjeren na ophodjenje s "konfliktima integracije" u procesu odrastanja. No, kako navodi autor, bavljenje problemom samo je jedna strana pomoći, dok druga treba razvijati sposobnosti i kompetencije djece i mladeži, proširivati njihove horizonte, radne i sociokulturne regulatore, poticati njihovo aktivno uključivanje u društvo. Upravo stoga socijalna pedagogija gubi samo "odgojni karakter" kako prelazi i izvanobiteljske i izvanškolske dimenzije. No, kako navodi Kalcher (1989) kvaliteta odnosa i komunikacije ostaje za socijalne pedagoge i dalje od odlučujuće važnosti.

Kao temeljni cilj socijalnopedagoškog rada Skalar (1998), kao i većina teoretičara i praktičara socijalne pedagogije, navodi socijalnu integraciju. No, kako kaže isti autor, socijalna integracija je u posljednjih 10-20 godina doživjela brojne promjene, tako da je klasična formula "socijalizacija kao instrument socijalne integracije" (str. 9) izgubila važnost jer ukazuje na regulaciju i kontrolu (kao i termini: resocijalizacija, reintergracija, rehabilitacija). Danas se govori o tzv. sekundarnoj socijalizaciji koja treba pomoći mladima i opremiti ih strategijama pomoći za svladavanje života mada pri tome mogu koristiti nekonvencionalne putove. Treba im pomoći da postanu kompetentni. U središtu je pojedinac kao čimbenik i subjekt planiranja, odlučivanja i djelovanja. Oslobada se društveno normiranih kalupa ponašanja. Bira među brojnim mogućnostima, oblikuje vlastite uzorke djelovanja i vlastiti životni stil, vlastiti vrijednosni i normativni sistem. Sam preuzima odgovornost za svoj život. Tako je danas zadatak socijalnog pedagoga (odgojitelja, pedagoga, specijalnog pedagoga) odgoj, obrazovanje, socijalno učenje, savjetovanje, razvijanje osobnih socijalnih kompetencija, potpora alternativnim oblicima života, pomoć mladima u traženju izlaza iz životnih teškoća. Iz tih razloga, drži autor, su danas zavodi u krizi jer ne prate potrebe promjena. No, ne samo zavodi!

Čini se kako smo još uvijek, iako su iza, a i ispred nas brojne promjene, skloni održavati i podržavati relativno zastarjele, tradicionalne forme djelovanja, a bez pokazatelja o njihovoj vrijednosti, korisnosti ili ne. Nedostatak evaluacije intervencija vjerojatno je dobar razlog za održavanje statusa quo, ali sigurno ne i našeg zadovoljstva time. Previše često smo u situaciji slušati bujice nezadovoljstva kojima su preplavljeni stručni djelatnici, ali vrlo rijetko nailazimo na partnerstvo i spremnost na suradnju, te inicijativnost i spremnost na promjenu. Gotovo zapanjuje nedostatak vizije i dezorijentiranost za budućnost, te pasivnost u sadašnjosti (Žižak, Koller-Trbović - Istraživanje o stanju izvanobiteljskog smještaja u Hrvatskoj - u tisku).

Dosadašnja područja djelovanja socijalnih pedagoga potrebno je zadržati i unaprjeđivati njihovu kvalitetu i efikasnost u skladu s promjenama koje zahtijeva redovni život. Posljednjih godina dolazi do pozitivnih promjena u zakonodavnoj praksi što otvara veće mogućnosti poštivanja prava i potreba djece i mladeži i njihovih obitelji, te suvremeniju ponudu brojnih aktivnosti i intervencija. Također se u praksi događaju neke pozitivne promjene, posebice se intenzivira preventivan i tretmanski rad u školama (nažalost pretežito za sada samo u osnovnim školama) što je od posebnog interesa i vrijedno pohvale. Nadalje, neke ustanove dobivaju veće mogućnosti za adekvatno provođenje posljednje faze tretmana kroz ponudu smještaja i tretmana u stambenim zajednicama. Neki nevladini oblici pomoći koji su ustanovljeni za vrijeme rata u Hrvatskoj poprimaju trajne forme djelovanje, te se dobro uklapaju u sadašnju ponudu (SOS-Dječje selo, udruga Nuevo Futuro). Otvaraju se i različite vrste i forme savjetovališta (npr. MIRTA- za probleme zlostavljane djece ili Savjetovalište Centra za rehabilitaciju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta). Veće je "otvaranje" domova, posebno dječjih i suradnje s lokalnom za-

jednicom, te traženje drugačijih mogućnosti za kvalitetniju ponudu djeci. Ove pozitivne trendove u našoj praksi nužno je i moguće upotpuniti i nekim novim ponudama koje su se u zemljama sličnima našoj po tradicionalnim i kulturnim, te društvenim vrijednostima i orijentacijama, pokazale učinkovite. O nekima od njih zainteresirani čitatelji mogu više pročitati u ovom zborniku.

LITERATURA

1. Boehnisch, L. (1993): Sozialpaedagogik des Kindes- und Jugendalters. Juventa.
2. Imati prava- izboriti prava (1998). Savjetnik-priručnik za mlade koji dobivaju pomoć u odgoju. Prijevod izdanja Internationale Gesellschaft fuer erzieherische Hilfen. Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske.
3. Kalcher, J. (1989): Jugendwohnungen, ambulant betreutes Einzelwohnen, flexible Betreuung- und die Schwierigkeiten mit dem Erziehen. U: Heimerziehung- ein sozialpaedagogischer Auftrag. Jugendamt der Stadt Wien. 14-36.
4. Kinder- und Jugendpolitik, Kinder- und Jugendhilfe, Jugendarbeit in der Bundesrepublik Deutschland (1994). Internationalen Jugendaustausch- und Besucherdienst der BRD, Bonn.
5. Mueller, B. (1994): Sozialpaedagogisches Koennen. Lambertus.
6. Skalar, V. (1998): Vzgojne ustanove na preходу v postindustrijsko družbo. Socialna pedagogika. 2 (2). 5-17.
7. Tuggener, H. (1989): Sozialpaedagogik als Auftrag. U: Heimerziehung- ein sozialpaedagogischer Auftrag. Jugendamt der Stadt Wien. 1-13.
8. Uhlendorff, U. (1997): Sozialpaedagogische Diagnosen III. Materialien, Juventa.
9. Žižak, A., Koller-Trbović, N. (u tisku): Odgoj i tretman u instituciji: Deskriptivna studija (I dio).

THE POSITION AND THE ROLE OF SOCIAL PEDAGOGY TODAY

Summary

The paper presents the perception of the identity of Social Pedagogy and Social Pedagogues today, both in Croatia and in the countries of Western Europe. In this, the authoress starts from the area of activity of social pedagogues, the approach to children and young persons with behavioral disorders, as well as those in whose cases exists a potential risk of behavioral disorders and their parents. Following the certain directional lines and thoughts of some of the theoreticians of Social Pedagogy today, the authoress tries to prompt the reader to think about the similarities in the present situation and status of Social Pedagogy in Croatia and the countries of Western Europe.